

Néprajzi gyűjtőúton a burgenlandi Felső-Örségben

Ausztriában magyar lakosságot az 1921-ben Moson, Sopron és Vas megye nyugati járásaiból alakult Burgenland tartományban találunk. Az 1981-es osztrák népszámlálás adatai szerint Burgenlandban a környezetükben magyarul beszélők száma 4147 fő. A tartomány lakosságának másfél százaléka magyar. Magyar anyanyelvűek elsősorban a Tószög, Kismarton, Felsőpulya és a Felső-Örség területén élnek. A Felső-Örségben Alsóór és Órisziget magyar többségű település, de Felsőór város 5681 lakosából is 1343 a magyar anyanyelvű.

A Bécsi Egyetem Herder-ösztöndíjas hallgatójaként 1978—1979-ben többször is jártam a burgenlandi Felső-Örség magyar településein. Ezek az első, rövid látogatások csak az ismerkedésre, terepszemlére voltak jók. Valódi néprajzi kutatómunkát 1981-ben, majd 1987-ben végeztem, amikor a burgenlandi Tartományi Kormány meghívására, a Magyar Tudományos Akadémia és a szombathelyi Savaria Múzeum támogatásával néprajzi gyűjtőúton jártam a Felső-Örségben. Kutatóútjaim során főként a népszokások és a népi építézet kérdései érdekelték, de kutatás közben fény derült a Felső-Örség népének régi dunántúli kapcsolataira is.

A felsőóri deszkások. A Felső-Örség hűvös éghajlata, dombvidékének sovány talaja, az apró parcellákon folyó kisparaszti gazdálkodás nem vezetett magas színvonalú, árutermelő mezőgazdaság kialakulásához. A felső-örségi földművelés ilyen körülmények között elsősorban az önellátást szolgálta. A hűvös éghajlat miatt főként rozsort és burgonyát termesztettek. Kisebb mennyiségben búzát, zabot, árpat és egy régies gabonafélt, hajdínát is vetettek. Fejlett rétgazdálkodásuk, takarmánytermesztésük a szarvasmarha- és lótenyésztés belterjessé válását eredményezte. Az felső-örségi földművelés nem elégítette ki a lakosság szükségleteit: elsősorban búza- és borhiány mutatkozott. A hiányzó búzát és bort a Dunántúl nyugati és középső részéről szerezték be, Stájerországból hozott fűért cserélték. Gabonakeresethez jutottak a Dunántúl nagy uradalmaiban végzett mezőgazdasági időnyomunka, summásmunka révén is.

A felső-örségiek építőfa és deszka fuvarozásáról először Veszprém megye nyugati részén, a Káli-medence községeiben hallottam. Itt az idős emberek még ma is emlegetik, hogy az első világháború előtt a nyugat-magyarországi németek (*bienecek*) és az örségi magyarok gerendával, deszkával, üres boroshordókkal megrakott, nagy igáslovakkal vontatott kocsikkal érkeztek. A fűt boréért, gabonáért cserélték el. Egy felsőóri, később a Káli-medencében letelepedett borkereskedő, Pál Sándor tevékenységét részletesen ismerjük. Pál Sándort a két világháború közötti időszakban Köveskál megmentőjének nevezték, mivel ő a Káli-medence és a nyugati határvidék, Burgenland közötti borkereskedelmet még akkor is folytatta, amikor a többi borkereskedő nem vagy sokkal kevesebb bort vásárolt az új határ meghúzása és a világgazdasági válság miatt. Pál Sándor az 1870-es években jött Köveskálra, 1901-ben egy ma is meglévő, hatalmas pincét építtetett a szőlőhegyen, majd később még kettőt. Pincéibe vásárolta fel a Káli-medence jó borait, ahonnan 1921 után is Felsőórhoz szállította. Szekerei visszafelé faanyagot, szőlőkarót, lecet hoztak.

Cserekereskedelmek, fuvarozással nemcsak a felsőóriek, hanem az alsóóriek is foglalkoztak. Az alsóóri Horváth György és felesége, Seper Szuzsanna 1770-ből ránk maradt hagyatéki leltárából arról értesültünk, hogy az örökösök házában 80 akónyi boroshordó van. A hordók Magyarországra valók, s aki az örökösök közül visszaviszi azokat, örökösáraitól akónként egy garast kap. Horváth György dunántúli fuvarozásainak irányát jelzi, hogy Szombathelyen deszka árával, 9 forint 50 garással tartoznak neki, Veszprémben viszont ő adós 83 forintra a vaskereskedőnek. Farkas János volt az utolsó alsóóri fafuvarozó, aki az 1930-as évekig deszkát és építőfát szállított a Dunántúlra. Az alsóóriek közül számosan élnek cserekereskedelmet folytattak a stájerországi gyümölcsél, főként almával, amit a Dunántúlon gabonáért, lisztért cseréltek. Ismert disznókereskedő volt Ferber Károly, aki Alsóórt és környékét a Balaton vidékéről származó mangalica malacokkal és süldőkkel látta el.

Felmerül a kérdés, hogy a felső-örségiek mióta foglalkoznak a nagytájak közötti közvetítő kereskedelemmel. Földrajzi elhelyezkedésük: Dunántúl, Stájerország és Alsó-Ausztria határterületén kedvezett számukra a nagytájak közötti közvetítő szerep felvállalásában. Ugyanakkor a középkor óta kiváltságos határőr kisnemesi jogállásukból eredően vámmentességet élveztek, ami a közvetítő kereskedelembe való élénk bekapcsolódá-

sukhoz szintén hozzájárult. A XVI—XVII. században még a török által megszállt Dunántúlról is folytattak állatkereskedelmet Stájerország és Alsó-Ausztria felé. A Dunántúl török alóli felszabadulása (1683—1688) után a XVIII—XIX. században és századunk első két évtizedében az állatkereskedelem mellett egyre inkább a fa-, bor- és gabonakereskedelem vált erőteljesebbé. Az ebből származó jövedelem kipótolta a közepes és a rossz minőségű felső-orségi földeken folytatott földművelés gyenge terméshozamait. Ugyanezt a célt szolgálta a dunántúli uradalmakban a XIX. század második felében és századunk első két évtizedében vállalt részesarátás vagy a summásmunka is.

Summások Alsóőrben. Néprajzi kutatásaim során Alsóőrben megismerkedtem Palánk Ferencel, aki 1920 őszén a Mezőföldön, az Énying melletti Feketepusztán dolgozott őszi summásként harvan falubelijével együtt. Több mint hat évtized távolából Palánk Ferenc így emlékezett vissza a feketepusztai summásmunkára: „Mi kukoricát szedni mentünk, csak két hónapra, ősszel. De ha a kukoricával nem volt munka, akkor etettünk, szántottunk, cukorrépat szedtünk, ami jött. Négy ökörtel szántottuk a földvégeket, ahol a gőzeke nem tudta felszántani a földet; ketteskével szántottunk, fél méter mélyre. A fizetség az első osztálynak 700 korona volt és 7 mázsa kukorica, a második osztálynak 600 korona, 6 mázsa kukorica, mindezt ide szállították vasúton a vörösvári állomásra. Mi az istállóban laktunk a vendékekkel együtt. Nekünk az uradalom fizette a szakácsnét, meg Alsóőrben jött a pék is. Mindennap kétszer sütött kenyeret. Enni annyi volt, amennyi kellett, azóta sem ettem olyan jó birkagulyást. Az uradalom akkor főként marhákkal, hizlalással foglalkozott. A növéndéket meg a hibás, kiöregedett jószágot is felhizlalták és eladták göbölnek. A szeszgyári moslékot is a marhákkal etették föl. Mi ősszel voltunk ott, hatvanan Alsóőrben. Én tizenkét évesen erős voltam, és így megvettem a munkát, az első osztályban fizettek. A fizetség az elvégzett munkától függött. Én olyan jól elismertem harvan év múlva is Feketepusztára, mintha két éve lett volna. Ha odakerülnék még mindent megismernek.”

Boronaházak, tornácok téglaházak. A Felső-Örségben a házakat az 1830-as évekig tölgyfából, boronafallal építettek. A boronafal tölgyfa gerendáinak végei csapokkal illeszkedtek egymásba. A boronák közti hézagokat szalmával kevert sárral betapasztották és fehérre meszelték. Valamennyi boronafalu házat rozsszalmával, zsúppal fedtek. A régi boronaházakban szoba, konyha, istálló és pajta volt. Alsóőrben az utolsó boronafalu házat az 1960-as években bontották el.

A régi házak között számos sövényfalú, kívül-belül agyaggal tapasztott épület is akadt. Az utolsó sövényházat Alsóőrben 1910-ben bontották le. Sövényfalú gazdasági épületeket, ólakat elvértve még ma is láthatunk Alsóőrben és Óriszigeten.

Az 1850-es évek óta már főként téglafalú, uzeréptetős házakat építenek. Ezeknél az utcai falon leggyakrabban három ablakot, az udvari homlokzaton szép oszlopos tornácot találunk. A Felső-Örségben a legkorábbi árkádsoros tornácú ház az 1784-ben épült felsőöri református paplak. A felsőöri, alsóöri és óriszigeti magyar kismesemek árkádsoros tornácú téglaházai a XIX. század eleje és az első világháború közötti időszakban épültek. E tornácok téglaházak már két-három szobásak. Örvendetes, hogy mindhárom felső-orségi magyar településen napjainkig számos szép tornácos ház fennmaradt. Alsóőrben egy ilyen épületben rendezték be a falumúzeumot.

Farsangi tojásgyűjtés. A felső-orségi magyarság jelesnapi szokásrendszere legtöbb elemével a Dunántúl felé mutató kapcsolatokról tanúskodik, de megtalálhatók benne a szomszédos alsó-ausztriai, stájer, szlovén és horvát területekről származó szokáslemek is. Utóbbiakkal azonban nemcsak itt, hanem Dunántúl más területein is találkozunk, de előfordulásuk Nyugat-Dunántúlon és a Felső-Örségben leginkább szembetűnő.

A felső-orségi farsang jeles napjai farsangvasárnaptól hamvazószerdáig tartottak. Alsóőrben a farsangi mulatságok főrendezői katonai szolgálatot már maguk mögött hagyott legények, a *fogadók* voltak. Azért nevezik őket fogadóknak, mert ők a farsangi bál rendezői, a zenekar felfogadói. Farsangvasárnap bált rendeztek a községi kocsmában. Farsang hétfőjén négy fogadó legény, karjukon kosárral, végigjárták a házakat, tojást, fánkot, füstölt húst, pénzt gyűjtöttek. A fogadók ünneplő ruhában, fehér kötenyben, kalapban jártak. Kuhájuk, fokosuk, kosaruk művirággal díszített volt. A fogadók csoportját két-három rongyos, kormos arcú, kezükben seprűt tartó alakoskodó, a *szurva* is követte. Arcukon harisnyaszárból készült álarc, derekukon zsupszalmakötél vagy lánc volt. Akadt köztük rongyos női ruhába öltözött alakoskodó is. A szurvak a farsangi bohócok, akiknek farsanghétfőn mindent szabad; a seprűvel verekedni, a nőket ölelgetni, tapogatni, megcsókolni, a tyukolakkból a tojást, a konyhából a seprűt elemelni. A fogadók és a szurvak tojásgyűjtő csoportját a második világháború előtt cigányzenészek, később egy *muzsikás*, harmonikás kísérte.

A csoport farsanghétfő reggelén 8 óra körül indult el a községi kocsmából, ahol a fogadóknak farsangvasárnaptól hamvazószerdáig külön asztaluk volt. Körbejártak a faluban, minden házhoz bementek. A fogadók a muzsikás zenéjére táncoltak egyet a házbéli lányokkal. A szurvak *rikogattak*, a tyúkfészekről is elemeltek a tojást, és a fogadók kosarába tették. A lányok, asszonyok a fogadóknak ajándékozott 5—40 tojással vagy pénzzel fizekelt be magukat a húshagyókeddi mulatságra, amit a fogadók rendeztek, s ahova csak a legények fizettek belépődíjat. A tojásgyűjtőket minden háznál borral kínálták. A tojást kereskedők vették meg. Az érte kapott pénzt a legények még hétfő délután a kocsmában elmulatták.

Húshagyókedden délután három órától éjfélig tartott a farsangi mulatság. Éjfélkor megszólalt a farsang végét jelző harangszó. Ezután már csak a fogadók és szeretőik, menyasszonyaik mulattak a táncteremben hajnalig.

A farsanghétfői tojásgyűjtés Alsóőrben ma is gyakorolt szokás. A mai alsóöri farsangról 1981-ben így beszélt adatközlőm, Kós Géza: „Nem hasonlítható a mai farsang az akkorihoz. Mert azokban az időkben még a falusiak bizony csak legjobban idehaza voltak, de ma már a fiatalság mind munkába jár. Úgyhogy már a farsangvasárnapot is inkább szombatra teszik, a mulatságot, hogy hétfőn már korán mehessenek a munkára. Legfeljebb kedden még ha van egy kis mulatság, de az már csak a gyermekekből és az öregek részéről van leginkább, mert már a fiatalság mind munkán van. Most legtöbbször a fogadók, a futballisták szokták tartani a

farsangot, és akkor azok még kimennek, még gyűjtik a tojást ma is. De ma már inkább pénzt adnak, mint tojást. 1982-ben már szurvak sem voltak a tojásgyűjtő csoportban, csak a négy fogadó és a muzsikás.

Óriszigeten az 1930-as években a legények farsangvasárnaptól hamvazószerda éjfélig a vendéglőben mulatoztak. Hamvazószerdán 7—10 legény zeneszóval végigjárta a házakat, tojást, füstölt húst gyűjtöttek. A háziasszonnyal egy kort táncoltak. Volt náluk egy üveg pálinka, amiből megkínáltak a háziasszonnyal is. Az összegyűjtött tojást, szalonnát a kocsmárosné megsütötte vacsorára a mulatozó legényeknek.

Óriszigeten ma is él a farsangi tojásgyűjtés szokása. 1981 hamvazószerdáján Pathy Ernő, a községi önkéntes tűzoltóegyesület parancsnoka kísérte végig az utcákon a hat tojásgyűjtő fiút. Vasnyársra húzva vitték a kapott füstölt húst, ami egy nyársra rá sem fért. Az összegyűjtött tojás egy részét és a füstölt húzt a kocsmárosné megsütötte a legényeknek. Hamvazószerda délután a tojásgyűjtő legények a kocsmában mulattak, táncoltak.

Fahúzás. Farsanghétfői *fahúzásra*, egy agglegénynek a község főterére vonatott, feldíszített fenyőfával való mókaházasságára a Felső-Órség magyar népénél is abban az esetben került sor, ha a községben a farsangban nem történt házasságkötés. Felsőőrben 1905-ben, Alsóőrben 1924-ben, 1964-ben, Óriszigeten 1933-ban és 1937-ben rendeztek fahúzást.

Az 1924. évi farsangban Alsóőrben nem volt házasságkötés, ennek emlékezetére rendezte meg a fiatalság a fahúzást. Vörösvárról az urasági erdőből hozták egy nagy *frészfát*, amit Erdődy Gyula gróf ajándékozott nekik. A fát farsang utolsó szombatján vágták ki. Az urasági erdő 3 km-re volt a falutól, ezért Alsóőr egész fiatalsága segített a kidöntött fát behozni a községbe. Három kocsihátulja volt a törzse alatt, lovakkal vontatták, a végét pedig a legények emelték, hogy az ágai ne törjenek le. Szombaton a felső faluvégre húzták a fát. A fogadók farsanghétfő délelőtti tojásgyűjtését követően, délután került sor a fahúzásra. A felső faluvégről indulva a fát lovakkal végighúzták a falun. A fa törzsén a völgegy szerepét alakító, idősebb legény, Moór László, és a fehér ruhába öltözött álmenyasszony, Palank István ült. Lábakat a fa törzseről oldalt lógatták le. A fát két oldalról a vőfélynék és fehér ruhás koszorúslányok öltözött alsóóri legények és leányok kísérték. A fahúzást irányító *násznagy* vagy *kiadó*, Szabó István lóháton ült. A menetet állatalakoskodók kísérték. Az órállási német legények lómaszkba bújtak. A ruhából varrt lómaszk alatt 6—8 legény ment. Volt a menetben számarmszokos alakoskodó is. A szürke enyvesvászomból varrt számarmszokos alatt két legény vonult.

A menet Alsóőr főterén a világháborús *hadiszobor* helyén állt meg. Itt a násznagy beszédében megrögtte az alsóóri legényeket, mivel nem mertek megházasodni, ezért ebben a farsangban nem volt lakodalom a községben. Így a völgegynek most az idevontatott fenyőfa-menyasszonyt kell feleségül venni. Az égvyrúkon megszámlolták, hogy a fenyőfa-menyasszony 103 éves. A násznagy szomorúan jelentette be a fahúzás közönségének: „A menyasszony 103 éves. Valamikor a golyamadár dalolt rajta, és ma Alsóőrben ez lett a menyasszony!” A völgegy beszédében nagyon leszólt a alsóóri lányokat. Végül ezt énekelte: Nem kell nekem immár többé senki menyasszony, / Van nekem egy százhárom éves keresztstenyő. A fahúzás valamennyi szereplője és közönsége ezután a községi kocsmába ment és húshagyókedd reggelig ott mulatott. Kedden délután újra kezdődött a farsangi multság. Később a legények elárverezték a fát, a fakereskedő vette meg.

1964 farsangi időszakában sem történt házasságkötés Alsóőrben, ezért a fogadók és az arra vállalkozó nős emberek elkezdtek szervezni a fahúzást. Lebonyolításában kölcsöntöket, 50—50 schillinget gyűjtöttek Alsóőrben. Farsangvasárnap előtti héten a fő szervezők *koldulni* jártak a környező községekbe. Első alkalommal lovakkal, hintóval indult el hat lovásznak, két lánynak öltözött legény és egy harmonikás Vasvörösvár felé. Első állomásukon a vörösvári Peitschinger-kocsmában megittak egy liter bort. Jobbágyiban a Szabó-kocsmában már muzsikáltak a *bűzőmuzsikával* (harmonika), énekeltek is, majd az egyik fő szervező, Pósz János „leadta a programot” és „szamlizott”. A program leadása azt jelentette, hogy a megérkezésükre szép számmal összecsendült jobbágyiakat meghívta az alsóóri fahúzásra. Közölte annak időpontját, helyét, valamint azt, hogy ételekről, italokról és zenéről a rendezőség gondoskodik. A „körbeszamlizás” vagy „leszedés” pedig kalappal való pénzgyűjtést jelent. Ugyanez megismétlődött a Gansfuss-vendéglőben és Jobbágyi-Ujjfaluban a kocsmában is. Óridobra felé jöttek vissza, ahol lakodalom volt. A násznép autóval jött, az alsóóri kolduló legények lezárták az utat, az autók megálltak. A násznépnek is leadták a programot, majd szamlizták. A koldulást az alsóóri kocsmában fejezték be, ahol forralt bort ittak, és az összegyűlt pénzt átadták a fogadóknak. Egy másik napon autóval Nagyszentmihály felé mentek koldulni. Nagyszentmihályon a boltba mentek, itt csak pár főzőkanalat kaptak. Brandstätter disznóherélő, lóherélő csak 20 schillinget adott, mondván, hogy Alsóőrben sok ember feketén herél. Landauerné kocsmájában ebédeltek, itt kaptak ajándékba palackozott bort is. Végül a Friedrich-kocsnába mentek, ahol leadták a programot és szamlizták. Itt hat üveg bort kaptak. Az így összegyűlt pénzt és bort a fogadóknak adták. A pénz a fahúzás bevételét növelte, a palackozott bort pedig a fahúzást követő bálon árusított tombolajegyekre húzták ki, vagy eladták. A kölcsöntöke befizetői is végül egy palack bor „kamattal” kapták vissza 50 schillingüket.

Az erdővel rendelkező alsóóriektól a legények összesen 11 darab fenyőfát kaptak a fahúzáshoz. A legnagyobb *anyafát* egy aggleány, Bogárné Terus adta. Ezt a fát használták fel a fahúzáskor. A Nadasd patakhoz mentek ki érte, kivágták, és traktorral húzták be a törzsét a falu közepére, a *Maria-képezé*hez. Farsanghétfő délutánján a fahúzásnál egy 40—45 év körüli agglegény játszotta a völgegy szerepét, a menyasszony pedig a fa volt. A lányok és a legények kölcsönösen bepanaszolták egymást a házasságkötések elmaradásáért. A lányok panasza így hangzott: „A mi kis falunk szomorú, mert benne egyetlen eladó lány sem található. A völgegy keservesen sir és menyasszonyt keres magának az erdőben. Egy néma fa megkönyörült a szegényen és hozzáment a szomorú legényhez. Nézzétek, ti szép alsóóri lányok, milyen nagy a szomorúság most a falunkban, haj legények, malészajú legények, fáj a szívetek a lányokért, nem találtok menyasszonyt, ti csak hitegetitek a lányokat!”

A násznapy összedta a fatörzson ülö völégényt a fával, majd elválasztotta öket, mire az a fáról leugrott egy lány ölebe. A fahúzás szereplői és résztvevői bementek a kocsmába és ittak egyet. A fahúzást követö bálra a helybeliektöl és a szomszédos községekböl érkezetteköl is belépödiját szedtek. Egy hét múlva a tizenegy fatörzset elárverezték. Az alsöóri fakereskedö, Farkas Ferdinánd vette meg.

Az 1964-es alsöóri fahúzásban sokkal több maszok alakoskodö vonult, mint 1924-ben. Pös János például *cigány*nak öltözött, piros *mantiban* a kocsmában „tisztított” a vendégek cipójét. Az elején a vendégektöl 10—20 schillinget, a végén már csak 1 schillinget kapott.

Az 1964-es alsöóri fahúzás, az azt követö mulatság jövedelméböl és az elárverezett 11 fatörz árából a legények a temetőbe három betonvívartályt építettek, hogy a sírokat könnyebben lehessen öntözni. Ugyanakkor az addig sáros temetőakat lesöderoztatták.

Adatközlöm, Pös János megemlítette, hogy 1981-ben is lehetett volna Alsöörben fahúzás, mert a *farsangban* nem akadt lakodalom: „1964-ben voltak megfelelő emberek, akik odaajánlották magukat. Éppögy az idén is lehetett volna fahúzás, ja de ki, mi öregek már nem állunk oda, a fiatalság meg tehetetlen. Ugye öt kell aki egy kicsit finanszírozza és pénznek is kell lenni.”

Lukács László

A Közép-Skandináviában élö erdei finnek

Erdei finneknek nevezik azt a népcsoportot, amely a XVI. század végén kezdett elvándorolni a Karéliával szomszédos Savoböl és környékéről, és a XVII. század elején telepedett le Közép-Skandináviában. Azaz a mai Közép-Kelet-Finnországböl a mai Közép-Svédország és Norvégia határvidékére vándorolt. Elnevezésük életmódjukra és környezetükre utal. Irtásos-erdöégetö (finnül: kaski-huuhka) kultúrával rendelkeztek.

Kivándorlásuk legföbb történelmi, politikai oka, hogy Savo akkoriban életveszélyes határ menti terület volt. A finneket is leigázö svédok akkor vívták Oroszországgal 25 éves háborújukat. Az állapotokat jól kifejezik azok a fennmaradt panaszos levelek is, amikben a finn parasztok felháborodásukban a királyhoz fordultak, mert a zaklatások, gyújtogatások miatt gyakran elvesztették otthonaikat, és nekik kellett gondoskodniuk a katonaság élelmezéséről is, amikor pedig gyermekeik ellátása is gondot okozott. Elegendö termöföld hiányában a nagycsaládos savoi finnek a környezö erdöket kezdték irtani, fölégetni és a helyüket művelték, mert az irtásföld sokkal gazdagabban termet.

Ezeket a finneket, akik értektek az irtásos gazdálkodáshoz, és nem volt mit veszteniük egy nagyobb vándorlással, használta fel a svéd Károly herceg saját céljai elérésére. Új adófizetö kolóniát akart létrehozni Värmland hatalmas, lakatlan erdöterületein. Letelepedésük elősgítése érdekében a bevándorlók kezdetben adómentességet kaptak. A hazájukban addig igen nehéz körülmények között élö savoi finnek örömmel menekültek Värmland háborítatlan és végtelen lehetőséget rejtégetö erdeibe.

1578-böl való a Värmlandba vándorolt erdei finnekröl szólö első tudósítás. Eszerint háromszáz család származott el Savo területéről a 1540—1580-as években. Vándorlásuk pontos iránya még ma sem tisztázódott. Három föltételezett útvonalat ismerünk. A Boteni-öböl fölött végig szárazföldön haladtak, vagy Vaasböl, esetleg Turkuböl indulva a tengeren keltek át. (Vándorlásuk föltételezett irányát mutatja a mellékletben lévö térkép.)

A nagycsaládos közösségekben élö erdei finneknek szét kellett szóródniuk, hogy mindenki földhöz jusson. Általában 6-8, néha 10-12 évig tudtak egy felégetett erdöterületen gazdálkodni. Hogy újabb földhöz jussanak, állandóan vándoroltak. A vándorlás újabb hullámainak az előzöt természetesen át kellett ugrani, ezért az erdei finnek vándorlása nem volt folyamatos. Így jutottak el egészen addig, ahol az erdővidék véget ér, a mai Norvégiának Öslötöl északra esö tájára, amit Finnokognak (Finn erdő) neveznek. A finn lakosság a XVII. század elejére kb. 150 közép-skandinávi településre szóródott szét főleg Värmland, Taalainmaa, Helsingland és Finnokog erdőiben.

A bevándorlö lakosság erdőirtással, égetéssel, az égetett föld megművelésével, állattenyésztéssel és vadászattal foglalkozott. Az első konfliktusok abböl adódtak, hogy a föld a király tulajdonába tartozott, azzal szabadon rendelkezhetett. A behívott finn parasztok pedig saját használati területüknek tekintették a tanyaikhoz tartozö birtokot, és letelepeds helyett egyre távolabbi erdöket égettek.

Krisztina királynö 1636-ban leiratban tette közzé, hogy Svédországban letartóztat minden engedély nélkül irtogatö erdőégetö finnt. A szénbányászat fejlesztése érdekében a kormány 1647-ben teljesen megtiltotta az irtást és égetést. 1664-ben a svéd parasztoknak 40 tallér bírság terhe alatt megtiltották, hogy a finneket beengedjék az erdőbe. De nemcsak az életmódjukat helytelenítették, hanem nemzetiségü különállásukat is, és az 1770-es évek végére a linneket hivatalosan a svédekkel teljesen asszimilálódtottnak tekintették. Pedig Värmland finn lakosságának száma az 1800-as évek elején elérte a 14 000-et, egész Közép-Skandinávia területén pedig hozzávetölegesen a 40 000-et, és az anyaországban élö finnek nem felejtették el öket.

Felfedezésükre első ízben Karl Axel Gottlund finn népdalgyűjtö, tanító indult 1817-ben. Második útjára 1821—1822-ben kerül sor. Gondjaikkal, érdekvédelmükkel is foglalkozott. Kezdeményezésére 1823-ban az

erdei finnek képviselői 600 paraszt aláírásával gyülekezet alapítására és templomuk felújítására szóló kérvényt juttattak el a parlamentbe, de kérésüket elutasították.

Az 1900-as évek elején Svédországban már csak Värmland, Östernmark, Nyskog, Södra Finnskog és Vitsland településein, valamint a norvégiai Greue-Finnskog területén éltek finnek. Anyanyelvű iskolájuk, kulturális politikai autonómiájuk soha nem volt. Hátrányos megkülönböztetések miatt igyekeztek eltitkolni nemzetiségüket, és az anyanyelv elfelejtésére bíztatták gyermekeiket. A nemzetiség szűgyellése és titkolása az azonosságtudat elvesztésének biztos módja. Az 1950-es években még készültek interjúk finnül beszélőkkel Värmlandban. Az 1960-as évek elején azonban már csak az öregek beszéltek a nyelvet. Az erdei finnek közül a Södra Finnskoga területén élő Nollen Heikki (szül. 1895) volt az utolsó, aki folyékonyan beszélt finnül.

Az erdei finnek iránti tudományos érdeklődés Gottlund nyomán kezdődött. Részletes naplóját finn majd svéd nyelven 1928-ban és 1931-ben adták ki, 1985-ben finnül újra megjelent. Gottlund naplója nyomán, az ő útvonalaán indult el Helsinkiből 1986. május 18-án egy ötfős kutatócsoport, hogy feltérképezze a finnskogi erdei finnek mai viszonyait, és megalapozzon egy hosszabb, alaposabb kutatási programot. A Helsinkii Egyetem Vallástörténeti Tanszékének munkatársai Juha Pentikäinen professzor vezetésével egy közös, e célra szervezett norvég-svéd-finn terepszemináriumhoz, gyűjtőúthoz kapcsolódtak. Én a finn munkatársak megbízásából érkeztem e rokon nemzeti kisebbség tanulmányozására. A gyűjtés Finnskog egy részén, a Gläma és Klarelv folyók völgyében fekvő norvég Konsvinger és a svéd Torsby városok közé eső területén történt, melynek határa 25–30 km-es körzetben húzódik Svulrya falutól.

A kutatócsoport 12 fóból állt. Összetételük rendkívül vegyes, részt vettek a munkában a helyi norvég értelmiség képviselői, oslói nyelvészek, néprajzkutatók, Helsinkiből pedig szociálpszichológusok és szociálantropológusok. Programunk a következő volt: ismerkedés a vidék természetével, építészetével, települészetkezetével. Két-három fős csoportokban interjúkészítés, összesen 21 emberrel. A gyűjtőmunka után minden este megbeszéltük az azt nap végzett munkát.

A program célja az volt, hogy feltárja az egykori erdei finnek leszármazottainak körében a finn azonosságtudat meglévő jegeit, Finnskog lakóinak sajátosan finn gazdasági és kulturális szokásait, azt, hogy milyen módon hatottak az egymás mellett élő kultúrák egymásra, s ez miként segítette elő a finnek környezetükhöz való hasonulását vagy épp a nemzeti sajátosságok megőrzését.

A következő fő témák jelentették a vizsgálódás szempontjait: az erdő és az irtás-gazdálkodás, mint az erdei finnek kulturális fejlődésének befolyásolója; az erdő mint kultúrameghatározó, mint gazdasági és kulturális erőforrás; a finn nyelv történeti fejlődése és jelenlegi állapota; a finn nyelvű folklór; a népi építészet fejlődése (pl. miért veszett ki a szauna?); a népzene hagyomány; a vallási mozgalmak és a néphit; életrajzok; a lakosság érdeklődése eredetük, rokonaik iránt; közigazgatási és gazdasági kapcsolatok a környező (norvég és svéd) településekkel; a hegyen élő erdei finnek és a völgyben lakó norvég lakosság érintkezése. Az interjúk alapján az egyhetes gyűjtőtű végére összegyűlt jó néhány adat az erdei finnek jelenlegi állapotáról ami kiindulópontul szolgál a későbbi kutatásokhoz.

Az erdő és a vándorló életmód a legfőbb meghatározói az erdei finn embernek és közösségnek. Jelenlegi hazájuk képe, a környező természet és a táj azt mutatja, mintha hosszas vándorlás után egy új „Finnországot” találtak volna maguknak. Az erdő feltehetően a finnség lényeges meghatározója. A finn ember az erdőből, az erdővel, az erdőnek él. Ez különbözteti meg alapvetően az ún. pusztai finnugor népekről (pl. a magyartól is).

Az erdei finnek a helyi erdőben távol egymástól, független nagycsaládi szervezetben élnek ma is. Jóllehet ma már a kiépített út és a minden családhoz hozzátartozó autó feloldja korábbi elszigeteltségüket. Települészetkezetükre a 4-5 faházból álló tanya jellemző. Külső és belső építkezési stílusok és saját készítésű berendezési tárgyaik ma is őrzik a finn jelleget.

Valószínű, hogy a nyelv sokkal előbb indult sorvadásnak és veszett ki, mint a kultúra néhány más eleme. Gottlund leveleiből is megtudhatjuk, hogy a finn nyelvet maguk is a svédnél alacsonyabb rendűnek tekintették, és irtásra nem is tartották alkalmasnak. A gyűjtőúton 1986-ban összesen két embert találtunk, aki még emlékezik finn szavakra, és nagy segítséggel ki tudja fejteni néhány gondolatát egykori anyanyelvén. Ez a tény akkorá port vert fel, hogy a Finn Televízió azonnal ott termelt és hírt adott a finn nyelv „ösi állapotának” felbukkanásáról.

Az elfelejtett finn nyelvet azonban ma is őrzik a földrajzi nevek, amelyek gyakran a családnévvel azonosak. Az ott lakó nagycsaládról nevezték el a települést alkotó tanyát, a környező rétet, mocsárt, lápot, tavat. A svédországi és norvégiai finn helynevek gyűjtése emiatt különösen fontos feladat. Julius Magiste 1966-ban 4000 finn helynevet közölt, és azóta további 2000 helynév került az oslói egyetem archivumba.

Finn szövegtöredékek élnek ma is népdalokban és a találos kérdésekben. Finn hangzású szavakat énekelnek néhány népdalban, de e szavak értelmetlenek, és maguk sem tudják, mit jelent. Finn népi hangszer csak emlékeztetőül ismernek. A ma használatos legnépszerűbb hangszer a tangóharmonika és a négyhúros hegedű. A finnek nem vették át a speciális, 8 húros norvég népi hegedű használatát. Dallamaikban alig ismerhető fel a finn jelleg. Népzenejük leginkább a múlt század végi, e század eleji ponyvazenére hasonlít. A vásárokon árult filléres papírlapokon a vidék érdekes és népszerű történetét verse szedve, dallammal és a szerző nevével ellátva terjesztették. Ez olyan nagy hatással lehetett a valaha létező erdei finn népzenei rétegre, hogy azóta is ezt játsszák, egyre gyakrabban izléstelen, „egyetemes” stílusú esztrád zenei előadásmódban.

A szinte már teljesen elnorvégosodott, elsvédesedett erdei finnek körében újabban látványosan megindult a finn kultúra iránti érdeklődés. Fialok járnak népzenei gyűjténi, és saját zenekarokkal a lehető legeredetiőbb hangzásvilágot és előadásmódot terjesztik. 1970 óta a svulryai szabadtéri múzeumban minden évben megrendezik a Finnskog-napokat. Az első alkalommal a Solor-Värmland Finn Kulturális Erdekképviselői Szervezet emlékoszlopot avatott Norvégiában a határ menti főúton, amelyen az 1620-ban Finnskog területén

letelepedett finn családok névsora olvasható köbe vésvé. 1984-ben megalakult a Grue-Múzeumi Társaság azzal a céllal, hogy régi finn épületek restaurálásának, megőrzésének ügyét szolgálja. 1986 óta végzik a felújító munkálatokat. Negyedévenként megjelenik helyi lapjuk, a Finnbygden. Legolvasottabb író körükben a finniskogi Åsta Holth, akinek regényei eredeti finn témákat dolgoznak fel. 1986-ban Grue-Finnskog központjában megindult egy finn nyelvtanfolyam, amelyen főleg fiatalok tanulnak.

Most essék szó e kisebbségi kulturális kutató erőfeszítésekről, lehetőségeiről! Amikor megérkeztünk a gyűjtőterületünkre, megjelent ott az Oslói Finn Követség képviselője is, s teljes támogatást ígért az erdei finnek kutatásához. S mint tapasztaltam, a finn kutatók valóban élvezhetik a norvégok és svédok teljes együttműködését. Csoportunkat a norvég házigazdák mindenben segítették. Rendelkezésünkre bocsátották a helyi múzeum finn gyűjteményét. A oslói egyetem munkatársai is bekapcsolódtak a kutatásba. Meglévő kutatási eredményeiket bemutatták, levetítették az erdei finnekről szóló egyetlen filmet, amit 1981-ben ők készítettek. A vidék lakossága és vezetői a legnagyobb mértékben együttműködtek a kutatókkal. A helyi finn „nemzeti mozgalom” képviselői erdei finn módon, nemzeti eledelekkel, a lekváros száraz galuskához hasonló, különös ízű muttival látták vendégül a szeminárium résztvevőit, és érdeklődéssel hallgatták a program eredményeiről, terveiről szóló beszámolót.

E rövid tájékozó jellegű munkákat megalapozott egy hosszabb, a skandináv országok közötti együttműködést, és kijelölte annak fő irányait. A következő évre a svédországi erdei finn terület feltárása a terv. Az érintett országok képviselői már kidolgoztak egy kutatási programot, amelynek következő állomása a stockholmi Finlandia Házban 1987. április 2—4-ig rendezett erdei finn témájú szimpózium volt. A tanácskozást a Svéd—Finn Kulturális Alapítvány szervezte és fedezte. Nemcsak azok a kutatók tartottak előadást, akik a gyűjtésben részt vettek, jelen voltak olyan idős, neves történészek, néprajzkutatók, akik több évtizede foglalkoznak az erdei finnek kultúráját is érintő kérdésekkel. Jelentős előadások hangzottak el a kivándorlás körülményeiről, a Gotlundét követő gyűjtésekről, finn helynevekről, az erdei népek zenéjének sajátosságairól, a finn identitástudat mai formáiról, a svéd és a finn mentalitás közti különbségekről. Az erdei finnek a legnyugatibb finn népcsoport. Ők élnek legmesszebb az anyaországtól. A finn művelődéstörténet számára megkérdőjelezhetetlenül és magától értetődően fontos feladat e népcsoport tanulmányozása.

A hazájuktól legtávolabb élő kisebbségek sorsa, nemzeti azonosságtudatuk alakulása mindenhol a világon különös figyelmet érdemel. Sajátos helyzetben vannak azok a népcsoportok, amelyek nem a politikai határok megváltoztatásával, hanem „önkéntes” vándorlással kerültek új hazába. Az anyaországtól távol élő nemzeti kisebbségek kulturális fejlődésének jellemzője, hogy tudatosan vagy tudat alatt sokáig megőrzik nemzeti sajátosságait, s ez keveredik a befogadó közösség hagyományaival. Erős gazdasági, politikai vagy kulturális nyomás esetén azonban elhagyják saját kultúrájukat.

Az erdei finnek is hasonló utat jártak. Jelenlegi állapotuk kialakulásához évszázados tiltó intézkedések, megtorlások és az anyaország segítségének hiánya vezetett. Ugyanakkor a beolvadás a civilizációhoz vezető könnyebb és biztosabb utat jelentette a bevándorló kisebbség számára. Sorsuk az 1960-as években pécsettélődött meg, amikor az utolsó finnül beszélő is meghalt. A nyelv kiveszésével a nemzeti kultúra többi eleme is sorvadásnak indult.

Az identitásvesztés veszélye ma már talán nem fenyegeti az erdei finneket, mert ha későn is, de hozzáfogtak nemzeti kultúrájuk, a megmaradt vagy rekonstruált hagyományaik ápolásához, föléledt a nemzeti azonosság-keresés. Ez a mozgalom már sok mindent nem menthet meg, a letűnt kultúrát vissza nem hozhatja. De vajon beszélhetnénk-e kultúráról akkor, ha az állapotok konzerválódnának? Hísz a kultúra sajátossága, hogy nem statikus, hanem a körülményeknek megfelelően állandóan változik. És vajon megszűnik-e a kultúra, ha a nyelv kiveszett? Mi az, amit érdemes megmenteni és mi az, amit veszni hagyjunk a hagyományból? Jogosult-e megállítani a kultúra természetes változásait az üzlet, a divat vagy akár a tudomány? Csinálhatunk-e skanzent az emberek életéből a tudomány égisze alatt? E kérdések tárgyalásával a modernizmus, a folklorizmus és az erkölc történelmi problémáikhoz jutnánk.

Most azonban foglaljunk állást! Az erdei finnek új nemzetiségi mozgalma és a tudomány megkésétt, de minden eddiginél átfogóbb figyelmé legalább azt garantálja, hogy hírmondója marad e nyelvet veszített népcsoportnak és kultúrájának.

Lovász Irén

Irodalom: Finlandia i det svenska riket. Red.: Sulo Huovinen, Stockholm 1986. — *Gotlund, Karl Axel*: Ruotsin suomalaisuusii sanomleimassa. Helsinki, 1985. — *Magis, Julius*: Värmlands finska Örtamn 1—III. Helsinki, 1966—1973. — *Uö*: Metsäsuomalaisuuden nykkyisest vaihteesta. Helsinki 1948. — *Uö*: Verrlänns sammuva savva. Helsinki, 1960. Ulko-suomalaisia. Toim.: Pekka Laaksonen, Pertti Viicaranta, Helsinki, 1986. — Värmlandsfinnar. Om finnskogens historia och kultur. Red.: Sulo Huovinen, Stockholm 1986.